

A magyar rovásírás eredetéről.

Midőn A Magyar Rovásírás Hiteles Emlékeit a M. Tud. Akadémia archaeologiai bizottságának megbízásából kiadtam, e terjedelmes monographia első könyvében azért ismertettem tüzetesen az emlékek tarka történetét, hogy az elriasztó példák tömegével e téren minden időkre megállítsam a tudománytalan irodalmi vállalkozások özönét. Idővel nem lesz nehéz rám bizonyítani, hogy ennek éppen az ellenkezőjét értem el. Mert szigorú kritikámmal és könyörtelen — hallgatósággal olyan jóra való embereket is czikkeik írására sarkaltam, a kiknek egyébként eszük ágába sem jutott volna, hogy kellő tudományos tájékozottság híján, nagyon elhamarkodva, lelki utódaivá legyenek azoknak a boldogtalanoknak, a kik a rovásírással összefüggő kérdések süppedékes ingoványának útvesztőjében előttük eltévedtek.

Kezdem a komoly MUNKÁCSI BERNÁTTAL, a ki akaratlanul is belekeveredett BABINGER FERENCZ fiatal würzburgi egyetemi hallgatónak velem folytatott ormótlan vitájába s elkeseredésében megírta «Zum Problem der Székler Runenschrift» című tanulmányát (KSz. 1914. 225—239. l.). Ki akarta mutatni, hogy se nekem, se a BABINGERT támogató potsdami MÜLLER KONRÁDNAK nincs igazunk, mert a török eredetű székely rovásírás közvetítői nem a honfoglalás előtt csatlakozó kozár eredetű kabarok voltak, hanem voltak a XIII. század második felében bevándorló kúnok. Szerinte ugyanis a IX—X. századi kozárok zsidózók voltak, tehát a tőlük elszakadt kabarok bennünket csakis héber írásra taníthattak volna meg. Arra azonban nem gondolt MUNKÁCSI, hogy a székelykedésre alkalmazott kabarok miért nem tanították meg a székelyeket héberül írni, mielőtt a XIII. századi kúnok rendkívül nehézkes rovásírására (a latin betűk ismer-

vetének harmadik-negyedik évszázadában!) rászorultak volna? Arról is megfeledkezett MUNKÁCSI, hogy egy évtizeddel előbb éppen ő ismertette meg velünk azt a keleti kútfőt, a mely szerint a héberül író kozárok földjének turk fejedelmei s a szomszédos töröknyelvű ruszok rovásírással éltek (*Ethnographia*, 1905. 119. l.). Én tehát továbbra is megmaradtam a kozár-kabar eredetű magyar székelyek közvetítő szerepe mellett és — a polémiát kerülve — másokra bíztam, hogy MUNKÁCSIT erre és egyéb tévedéseire figyelmeztessék. Ehelyett azonban a NyK. előző füzetében az olvasható, hogy egy újabb kutató már «az ő nyomdokain halad» s cikkében «minden tekintetben színvonalon álló», «több finom megfigyelést» tartalmazó dolgokat talált (i. h. 29. és 38. l.). Ezért sietek tehát utólag még azt is megemlíteni, hogy a XIII. századi kúnok számitásbavétele már csak azért sem vehető komolyan (hiszen az említett tanítvány sem vette komolyan) mert megjelenésük és bejövetelük előtt a Nemzeti Krónika 1221 körül lezárt szövege már beszél a székelyek külön írásáról. MUNKÁCSIT az vezette félre, hogy a róla szóló krónikás szövegek közt KÉZAI SIMON 1282 körül készült kivonatát (!) tartotta legrégebnek. Az a másik súlyos ellenvetés tehát magától eszik, hogy a kúnok nem is a rovásírást használó ó-törökökhöz, hanem az őket megbuktató és festékekkel író ujgur népcsoporthoz tartoztak.

Egy másik kritikusom, a ki szintén mérgeben írt, ERNVEY JÓZSEF lett. Ő viszont azon keseredett el, hogy egy korábbi cikkét (*A. M. Nemz. Múzeum Néprajzi Osztályának Értesítője*, 1913. 288. l.) még a rovásírást kompromittáló s valóban rosszhírvé is tévő irodalmi termékek közt sem említettem meg. Elhallgattam, hogy egy határjáró oklevelünk latin szövegének téves értelmezése következtében nyitramegyei rovásírásnak jött nyomára. Ezért aztán nemcsak én, hanem a magyar rovásírás is megkapta a magáét (*Századok* 1917. 165 és 406. l.). Az elkeseredett szerző ugyanis azzal lepte meg minden magyar olvasóját, hogy a mely nyitrai rovásírást én nem fogadtam el magyarnak, az jó lesz majd hazai tót rovásírásnak. Hajánál fogva előrántotta azt az adatot, hogy BÉL MÁTYÁS (szakasztottan úgy, mint TAR MIHÁLY, FADRUSZ JÁNOS és KIRÁLY PÁL hírhedt omori parasztja) kis iskolás gyermek korában látott — rovás-

írást. Látott felrovott tót miatyánkot és elhitte, hogy egy kálnói tót atyafi rovásírással metszette rovásra még a prédikációkat is. Noha egy prédikáció szövegét egész hétig sem lehetne egy szekér-derékre való rovásfára felróni, mégis félt, hogy a pseudo-rúnákból már kijózanodott cseh-tót túlzók most meg a mi ERNYEYNK magyarországi tót s esetleg tót eredetű székely rovás-írásába fognak belebolondulni.

Midőn — számszerint harmadszor — a nagyszentmiklósi kincs rovásírásos feliratainak megfejtési kísérletei alkalmával kimutattam SUPKA GÉZA tévedéseit s epigraphiai szempontból megvédelmeztem MÉSZÁROS GYULÁT (*Ethnographia*, 1915. 218—229. l.), az utóbbi ellen minden epigraphiai ismeret nélkül fenekező NÉMETH GYULA már annyira kijött a sodrából, hogy említett két társáénál jóval kevesebb tudományos tájékozottsággal és jóval több szenvedelemmel beállott MUNKÁCSI (fentebb említett) tanítványának s az én meg sem értett új könyvem termékeny tollú kritikusanak. Ha jól összeszámoljuk, már öt cikket írt ellenem. Hármát az Egyetemes Philologiai Közönybe (1916, 560—570. és 668—670. l. — 1917, 638—641. l.), egyet a Túránba (1918, 265—267. l.) és egyet a NyK. mostanában megjelent tavalyi 1. füzetébe. (1917, 21—44. l.). Az utóbbi cikk címe «A régi magyar írás eredete», önálló tanulmányt ígér; azt, a mit az EPhK. első közleményének végén már előzetesen jelzett: hogy t. i. a székely rovásírás török-görög eredetét (vagyis azt, a mit könyveim széltére hirdetnek) itt újra be fogja bizonyítani. Mivel a kísérlet csakugyan megtörtént, lássuk, van-e benne valamelyes köszönet.

Mihez tartás végett engem (ezúttal kíméletes szóval élve) romantikusnak nevez, pedig a tárgy megérdemli a romantikától mentes érdeklődést is. «Csakhogy nagy kritikával kell kezelni.» Ez a nagy kritika aztán egészen az én rovásomra megy.

Azon kezdi, hogy «voltaképpen még az sincs tudományos a n eldöntve, hogy vajjon valóság-e csakugyan a magyar írás...» Szóval nekem még nem volt jogom «hiteles emlékek»-ről beszélnem s egy «óriási írásrendszert» addig felépítenem, míg NÉMETH alább, az ó-török *) és székely jegyek tárgyalása után, minden-

*) Németh állandóan köktöröknek mondja, holott THOMSEN szerint ez kiküszöbölendő téves elnevezés. (*Turcica*, 20. l.).

kit meg nem nyugtatott, hogy ha középkori (bizonyára újkori) akart mondani) koholmányokkal volna dolgunk, akkor a hamisítónak okvetlen kellett volna ismernie a XVIII. században felfedezett ó-török feliratok jegyeinek ama hangértékét, a melyet THOMSENNEK csak 1893-ban sikerült megfejteni. Csak azt nem bírom megérteni, hogy miért kellett a magyar tudománynak NÉMETH GYULÁRA várni, mikor az ó-török és székely egyezések már régen benne vannak az én írásaimban. Legújabb könyvemben pedig már benne van az újabban felfedezett középkori bolognai rovásírásos naptár és az 1515-ki konstantinápolyi felirat, valamint a köztük zavartalanul elhelyezkedő 1501-ki csikszentmiklósi felirat is. Szóval három hiteles középkori emlék, a mi teljesen fölöslegessé teszi, hogy NÉMETH GYULA oszlassa el a kételkedők aggodalmait.

Természetesen a «nagy kritika» is nyomban jelt adott magáról. Rendíthetetlen komolysággal lát hozzá annak bizonyításához, hogy tévedtem, midőn az olasz MARSIGLI székelyével TELEGDI Rudimentája nyomán fejtettem meg a rovásírásos középkori naptár betűsorát és egész terjedelmében lemásolt szövegét. Ebből természetesen csak az derül ki, hogy Németh sem a MARSIGLI-féle megfejtést, sem a TELEGDI-féle megfejtett betűsor írástörténeti jelentőségét nem értette meg. 1690 táján a XV. századi, tehát legalább kétszáz éves rovásírásos szöveget még TELEGDI megfejtett betűsorával is csak ott lehetett elolvasni, a hol a naptári nevek kibetűzését naptár segítségével meg lehetett könnyíteni. Hiszen tudjuk, hogy naptár nélkül két sornyi szövegét már értelmesen lemásolni sem tudták, és mi sem tudjuk megfejteni. A mi pedig a TELEGDI-féle megfejtett betűsor használatát illeti, annak félreérthetetlen ismérve az, hogy a mássalhangzókat *e* magánhangzóval ejteti (*eb, ecz, ecs, ed* stb.). Így van ez megfejtve a bolognai másolatban is. De a TELEGDI-féle betűsor használatának ennél jóval feltűnőbb bizonyítéka az, hogy a megfejtésnél a mássalhangzókat TELEGDI tanítása értelmében ugyanilyen *e-s hangértékkel* is akarták szerepeltetni: holott a bolognai középkori szöveg — a XVI. századvégi és XVII. századi emlékektől eltérőleg — nemcsak az *e* hangot, hanem az összes többi magánhangzókat is ugratni tudta. Ezért a *b, cz, cs, d* stb. mássalhangzóknak ebben a legrégebbi szövegben még *ab, eb, eb, ib, ob, öb, ub,*

űb; — *acz, eez, éez, icz* stb. hangértéke volt. Így aztán **MARSIGLI** és székelye, **TELEGDI** egészen félreértve, illetőleg a régi hangugratási rendszert fel nem ismerve, *Margitá-t emaregieta-nak, Klára-t ecelara-nak, Gál-t egael-nak, Marton-t emareton-nak, Tamás-t etamas-nak* stb. betűzte ki. Kérdem tehát: mekkora lehet az a «nagy kritika», a mely innen a **TELEGDI**-féle tanítás érvényesülését el akarja vitatni? Nyomban kiderül, mekkora.

NAGY GÉZA kutatásait folytatva annak a megdönthetlen igazságnak jutottam birtokába, hogy a magyar rovásírás betűsorának túlnyomó része ó-török és görög elemekből áll. Mivel a közös magyar és ó-török elemek közt vannak jegyek (pl. az *o, ü, k, l, m, s, i—sz*), a melyeket ó-török részről nem lehet **THOMSENNEL** egyetértőleg arameus eredetűeknek tartani, mert inkább görög eredetűek: a rendkívül ódon jellegű görög jegyek (*a, o, ü, f, g, l, m, s*) jelenlétét és a magyar rovásírásban való elhelyezkedését sehogy sem tudtam honfoglalás utáni jelenségnek felfogni. Ezért kellett feltételeznem, hogy a székely rovásírás nyugati török őse közvetlen görög tőről sarjadt, s mielőtt ez keleti ó-török befolyás alá került, a keleti ó-török írás is volt már közvetlen vagy közvetített görög befolyás alatt. Ezt azonban **NÉMETH** sehogy sem tudta megérteni. Mivel e téren kezdő volt, nem is csodálom. Ugyanennek kellett továbbá tulajdonítanom, hogy — egyéb alkalmatosság hiányában — nála is előkerült, mint a hogy minden kezdőnél előkerül — a nagy kritika. Könyvem ismertetése folyamán valóssággal kéjeleg a módszer, módszertelenség, módszertani elv (?), írástörténeti elv (?) stb. hangoztatásában. Közben aztán eszébe sem jut, hogy az összehasonlító műveletek kritériumával tisztába jöjjön. Abszolút tájékozatlansággal évelődik a betű-képzésben szereplő megkülömböztető járulékok (differenciális jelek) szerepén és a kölcsönvett betűk elemeinek újabb elhelyezkedésén vagy az egyes betű-változatok ekként való kialakulásán.

Most aztán valóban mulatság végignézni azt, hogy mi-ként akarja beváltani az **EPhK.**-ben kihirdetett ígéretet, a mely hangzott eképpen: «... magyar területen végbement görög hatással van dolgunk. Ez az a tény, mely a magyar írás eredetét illetőleg helyes útra vezet bennünket. Hogy hogyan gondolom a dolgot, nemsokára egy másik helyen bővebben ki

fogom fejteni. Az az elmélet, melyet SEBESTYÉN ebben a munkájában a régi írás eredetére vonatkozólag kifejt, komoly megbeszélésnek tárgya sem lehet.» (I. h. XL. köt. 570. l.). Az ígért cikk e folyóiratban jelent meg. Benne 8—10 sor szól arról, hogy a török nyelvekben hiányzó *f* jegy a magyar betűsorban görög eredetű lévén, nem az ó-török írásjegyekkel került hozzánk, hanem ezen írásjegyek átvétele után magyar területen görög forrásból kölcsönöztetett. Tehát — szerinte — a többi görög eredetű jegy is itt, az *f*-fel együtt kölcsönöztetett. Mivel a cikk többi része csaknem kizárólag az én «szóra sem érdemes» elméletemmel foglalkozik, talán most is én vagyok illetékes annak megállapítására, hogy az említett pár sor útjából csakugyan sikerült-e eltávolítani az én agyonbonczolt elméletemet.

Először is utalok arra, hogy NÉMETHnek kár volt előbb el nem olvasni azt, a mit én erről a görög eredetű *f* jegyről «Rovás és rovásírás» című művemben már egy évtizeddel korábban megírtam. Akkor megtudta volna, hogy ez a betű tulajdonképpen nem is görög *f* (φ), hanem tökéletes görög *th* (θ). És ha jelzett írásomat tovább olvassa, akkor nyomára jön, hogy a görög *f* (φ) a székely rovásírás betűsorában csakugyan megvan, de nem *f*-et, hanem *ly*-t jelent. Szabad a NyK. tudós olvasóival ilyen felületesen elbánni? Dehogy szabad!

A nagy kritika után, ha kissé elkésve is, de meg kell magyarázni, hogy annak a fránya SEBESTYÉNnek csakugyan lehet valami igaza, mikor a magyar rovásírás *f*-jében a görög φ jegyet fel tudja ismerni. Csakhogy akkor töredelmesen be kell ám hódolni annak a differenciális vonalkának, a melylyel a betűsor megalkotója a görög *f*-t, a magyar rovásírás betűsorának *ly* jegytől megkülönböztette! Az ilyen utólagos beismerés lehet szégyen, de — hasznos. Nem kellene NÉMETHnek sem a *g*, *l*, *p* «kis vonás»-airól (értsd: differenciális jeleiről), zárjelek közt bujkálva, suttognia.

Röviden megemlítem még, hogy a görög eredetű székely *f* jegynél annak idején utaltam azokra a volgai és déli török dialektusokra, a melyek idegen eredetű kölcsönszavaikban az *f*-et használják. A Pontus vidéke, Chersonesos stb. a görög-török kereskedésnek állandó piacza volt még a magyar honfoglalás

előtti és utáni korban is. Egyáltalán nem lehetetlen tehát az, hogy a nyugati törökség görög eredetű rovásírásában ezt az írásjegyet az évszázados állandó török-görög érintkezés és az idegen eredetű kölesönszavak még akkor is forgalomban tartották, midőn vele az *f* hangot állandóan használó magyarság a székelyek útján megismerkedett.

Minderre csak azért utalok, mert nagy könnyelműség volna hinni, hogy ez az egy betű az említett fogyatékos írástörténeti beállítással a magyar betűsor görög elemeinek ügyét a kutatás újabb medrébe terelte. Azt, hogy végérvényes eredmények birtokában volnánk, a magyar epigraphia megalapíttatása pillanataiban nem szabad állítani. Különösen a honfoglalás utáni századokra vonatkozólag nem. De komoly kutatónak e századok népei közé addig elkalandozni nem szabad, míg a honfoglalás előtti századok byzáncki görög érmeivel s déloroszországi görög epigraphiai emlékeivel tisztába nem jövünk. Sőt ekként fölfegyverkezve vannak még teendőink ezeken túl is abban az irányban, mely bennünket az ó-török rovásírás görög elemeinek nyugoti forrásához elvezet.

Ezt megelőzőleg azonban az egyetemes írástörténetben s a mi rovásírásunk hazai történetében minden kutatónak el kell igazodni. Külömben megismétlődhetik az a sok bukdácsolás, a melynek most NÉMETH cikkében és kritikáiban annyiszor tanúi vagyunk. Akkor majd nem írják le NÉMETH után mások is vakon: «Gömbölyű rovásfákról sehol sincs szó, csak Sebestyén elméletében.» Mert van bizony szó TELEGDINÉL, BARANYAI DECSI JÁNOS előszavában, sőt még ennél beszédesebb adalékok is hemzsegnek a múzeumok rovás-gyűjteményeiben. Nem lehet néhány görbevonalú jegy miatt a magyar rovásírásról «csak bizonyos fenntartással beszélni», mikor a XV. század krónikásai s a XVI. század első három negyedének emlékirói mind fára rovott székely írásról beszélnek. Nem lehet a magyar rovásírás betűsorában, a hol félreismerhetlen görög jegyek szerepelnek, egy elavult régi érintkezés nyomán két olyan glagol eredetű (*e*, *o*) jegyet felfedezni, a mely jegyekről ma már tudjuk, hogy a glagol betűsorban is görög eredetűek. Nem lehet velem mókázni azzal, hogy az ó-görög *o* betűt a székely *o* jegvért én feleztetem meg. Hiszen megfelezték azt már maguk a görögök, mikor belőle a félkörhöz

hasonló, utóbb megtört végűvé alakított, sőt meg is kettőztetett ω jegyet megalkották. A görög Ω epigraphiai jegyével azonos megtört végű székely o jegy ferde töréssel megvan a bolognai másolatban és SZAMOSKÖZYNÉL, vízszintes töréssel a csikszentmiklósi feliraton, függőleges töréssel TELEGDI Rudimentájában, gombbal és kanyarékkal a konstantinápolyi, enlakai feliratokon és KÁJONI betűsoraiban. Ezek közül legromlottabb a kanyarékos, és NÉMETH mégis ezt tartja kölcsönvett glagoliczának. A glagol e -változatok özönében az a másfélszer megékelt példány, a melyet nyomtatásban is használnak, a legújabbak közé tartozik. NÉMETH mégis ezt tartja a székely e forrásainak. Végül azt hiszem, hogy az én g és p jegyeim rövidebb vagy hosszabb «fogainak» (differenciális jeleinek) túlbuzgó magyarázatai sem fognak többé megisméltlődni, mert hiszen a szerző már maga is tudatában van, hogy «mindez voltaképpen szörszálhasogatás».

Szerinte erre az aprólékosságig menő s a betűváltozatok archetypusainak tudományos megállapításához mit sem értő pepecselésre azért van szükség, mert az én epigraphiai művem «nem filológus-munka». A rovástechnikával pedig — a mindenben illetékes «filológus» szerint — annyira visszaélek, hogy egyeztetéseim «jó részét komolyan sem lehet venni». Szem elől tévesztetem, hogy a magyar betűsort az ó-töröktől 6—700 év választja el, s hogy a magyar betűk alaki és jelentésbeli története még pontosan tisztázandó. Az epigraphiai egyeztetések eredményeit illetőleg vitába nem bocsátkozom, mert a mit NÉMETH az ó-török részből úgy-ahogy megértett, maga is elfogadta; a görög részből pedig a legértékesebbeket (pl. az o , $ü$, f , m jegyeket) meg sem értette vagy (mint az $ü$ jeggyel történt) teljesen félreértette. A mi pedig a filológiai pótlást illeti, vállalkozásának kissé furcsa kimenetele lett. Sebtiben megragadta MELICH JÁNOSNAK azt a könyvem megjelenése után elhangzott tanítását, hogy a honfoglaláskor nyelvünkben nem volt, sőt X—XII. századi nyelvünkben sem volt még $ö$ hang. (MNyv. 1917. 3. és 48. l.). Erre támaszkodva mondja NÉMETH, hogy a VII—VIII. századi magyar nyelvben «valószínűleg nem is volt $ö$ ». (I. h. 32. l.) Mivel a vitásnak bizonyult igen fontos kérdés még nincs tisztázva, ez az óvatos kijelentés éppoly helyénvaló, mint a mily meggondolatlanság az, hogy pár lappal alább ez az állapot megváltozik s

«módszertelen eljárás»-sá lesz, hogy én a XVI. századi *ö* jegy-
nek (MELICH előtt) «legalább hétszáz évvel régibb megfelelőjét»
keresem.

Lássuk tehát, hogy ezt a filológiai tévedést NÉMETH miként
hozza helyre. Az alkalom valóban elsőrendű nyelvtörténeti kér-
dést hozott felszínre. Ezért aztán érthetetlen is, hogy NÉMETH
mégsem tudott mit elkezdni. Mivel az én megfjtésemben
lürincz, bütlehen, köskarácson, sölvester és *pöspök* szerepel, kriti-
kusom azt hitte és meg is írta, hogy ezek «SEBESTYÉN olvasatai!»
melyekben a két jegy megfordított értékkel szerepel. Mivel
hangtani és székely tájnyelvi alapon csakugyan *lörincz, bötlehen,*
küskarácson, sülvester és *püspök* szavaknak kellene szerepelni
NÉMETH egyszerűen kijelenti: «MARSIGLINál tehát $\text{Œ} = \ddot{u}$, $\text{Z} = \ddot{o}$.»
Abból a maga alkotta hamis szabályból folyólag, hogy a régi
betűk szögletesek, az újak pedig nagyobbára kerekék, még hozzá-
teszi: «Kétségtelen, hogy az Z *ö*-jegy az eredetibb, s az Œ *u*
későbbi kitalálás eredménye.» (I. h. 33. l.).

NÉMETH azt hiszi, hogy «ez eddig világos», pedig dehogy az.
A hiteles emlékek szövegében ennek éppen az ellenkezője van
megírva. MARSIGLI betűsorában nincsen *ü* betű jelezve, viszont
szerepel két *ö*, mert a fenti két jegy mindkét esetben *eö*-nek
van jelezve. Szövegkritikai alapon tehát először azt kell meg-
vizsgálni, hogy az ábéczében az *ö* helyén mi van. És akkor azt
találjuk, hogy az *o* után *p* következik, vagyis az *ö* kimaradt.
Másodszor vizsgálunk kell, hogy az *ü* helyén mi van. Itt meg
azt találjuk, hogy az *u* után és a *v* előtt, tehát az *ü* helyén
 Z jegy van, de nem *ü*-nek, hanem *eö*-nek jelezve. Találjuk
továbbá, hogy a *v* után következnek még kimaradt betűk és
betű-összevonások: *sz, j, cs, ncz, nt, czk, nd, z, ö* (Œ), *nb, st,*
ty, ly, ak, nj. Most tehát az a kérdés merül fel, hogy a két *ö*
közül melyik az igazi *ö* és melyik a hiányzó *ü* betű. A ren-
delkezésünkre álló betűsorok segítségével először az *ö*-t lehet
megállapítanunk. Az, a melyik a kifejejtettek közt van, meg-
található KÁJONI JÁNOS betűsorában és szövegmutatványának
mindörökké szavában. Ebből aztán az is következik, hogy a
hiányzó *ü* helyén nem *ö* (egy második *ö*), hanem a hiányzó, vagyis
a tévesen megfjtett *ü* jegy van jelen. Csakhogy ez az *ü*-jegy
a betűsorok *ü*-jegyeihez nem igen hasonlít, a MARSIGLI-féle máso-

lat betűsorának kifejejtett *ak*-jeggyével pedig csaknem teljesen azonos. Nyilvánvaló tehát, hogy itt a régi rovás-naptár *ü* jegye csinált zavart. Mikor a maga helyén lerajzolták, valami okon elkeresztelték *ö*-nek. Talán miatta keveredett a kifejejtettek közé az *ö* és az *ak* is, mely utóbbinak a formáját téves irányban befolyásolta. Viszont az is bizonyos, hogy az *ü* formája sem pontos, mert tükörképét előbb kissé oldalra kell fordítanunk, hogy felismerhessük benne a későbbi betűsorok *ü* betűit.

Ez eddig — ugyebár — filológiai okoskodás. Utána azonban következik az epigraphiai bökkenő. Mert az itt elemzett betűsor után olvasható rovásírásos szövegben az *ö* és *ü* betűk fentebb megállapított jegyei egymással következetesen fel vannak cserélve. Vagyis a lemásolt rováson csakugyan róva volt *köskarácson*, *lürincz* stb. Nekem ezen az állapoton a magyar rovásírás emlékeinek kútfőül szolgáló monumentáiban változtatni nem volt szabad. Ha a NÉMETH-féle meggondolatlan merényletet én követem el, akkor filológiai pontossággal hozzá kellett volna tennem, hogy TELEGGI Rudimentájában az *ü* jegy rosszul van megfejtve, mert hiszen e jegy a bolognai naptár szövegében *ö*-t jelent. És utána fenekestül felborult volna az egész rovástudomány. Én azonban epigraphiai téren megtettem kötelességemet abban a tudatban, hogy az utánam elkövetkezendő nyelvészeti kutatás is majd csak megteszi a magáét. Mivel alaposan csalódtam, az imént megjelent SZILY-émlékkönyvben újra szorgalmaztam a nyelvészek szakszerű beavatkozását. Utalva a szóbanforgó kritikus esetre is, közöltem ezt az írástörténeti tekintetben és nyelvtörténeti tekintetben egyaránt súlyos figyelemztetést: «Éppen nem lehetetlenség, hogy ez a következetes elvétel akkor jött létre, midőn az örök naptár újrarovása alkalmával a hangfejlődés már megkövetelte a török módra egy jeggyel irt *ö—ü* külön jelzését.» (I. h. 67. l.)

Minden jel arra mutat, hogy a késői felfrissítés alkalmával nagyon régi öröknapotár lett újra róva s néhány XIV—XV. századi szent nevével kibővítve. A régiséget illetőleg elég a teljes hangugratásra utalni, mely az 1501-ki csíkszentmihályi és az 1515-ki konstantinápolyi feliratokon már fogyatékos mértékben van képviselve. A felfrissítés fiatalságát az *ü*-vel felcserélt fiatal *ö* igazolja, mert ez a MARSIGLI-féle másolatban és

a KAJONI-féle változatban előforduló változat már késői csökevénye azoknak a konstantinápolyi és TELEGDI-féle változatoknak, amelyeknek a csikszentmiklósi K jegy s a HICKES-HARSÁNYI-féle torzítás egykori forrása volt az archetypusa. E jegyben ugyanis még tisztára felismerhető a görög betűsor ü jegyének, az Y jegynek, az a rovás-technikailag könnyen elválasztható két (V és I) eleme, a melyből az ó-török Ꞥ, ꞥ, Ꞧ ö, ü és a magyar ı, ı̄ ü származott. (NÉMETH erre így, zárjelben, azt jegyezte meg, hogy «ilyen alapon a magyar ábécének sok betűjét meg lehetne magyarázni az Y-ból.» Én e minden tudományos alapot nélkülöző könnyelmű megjegyzéssel perbe nem szálllok, mert e téren attól többet várni nem is lehet, a ki a görög ϑ jegyét vígan össze tudta tévesztetni a φ jegyével.)

A komolyabb kutatók figyelmét az sem fogja elkerülni, hogy az öröknaptár szövegének bolognai másolatában nemcsak az ö—ü jegyek összecserélésével, hanem az o—u jegyekkel is baj van. Olvasunk *dur^otya*-t, melyet MARSIGLI és székelye azért nem tudtak kibetűzni, mert itt felfrissítve még nem volt *dur^otya* róva. Ezért olvasunk *zsufia*-t is *zsófia* helyett; a hol pedig a felfrissítés már megtörtént és — miként az ö—ü jegyekkel is megesett — rosszul sikerült, ott *márkos*-t olvasunk *márkus* helyett. Jellemző továbbá, hogy *orbán* és *domokos* megfejtetlen maradt; *gotart* (gotlhard) a kibetűzésben a kitörölt *egtart* helyett tévesen *agnes*, *ltszó* (lászló) pedig *ilés* lett. Viszont ezek az u jegyes nevek nem okoztak semmi akadályt: *julia*, *amb^uruzs*, *lukács*, *lucza*, *urszine*. Én tehát azt hiszem, hogy itt ismét olyan hangtörténeti jelenségekkel állunk szemben, a mely jelenségeknek mibenlétét ismét nem az epigraphus (sem a mindenhez értő *ad hoc* kritikus), hanem egy rendszeresen iskolázott nyelvtörténész fogja végérvényesen megállapítani.

SEBESTYÉN GYULA.